

De Boekhorsten en Noordwijk

door Frans Angevaere

In de Blauwdotter nr. 149 vertellen Gerard de Lange en Willem Baalbergen over Boechorst, een nieuwe wijk in Noordwijk, waarvan de naamgeving niet duidelijk is. In het artikel is verder wat verwarring over de verschillende kastelen en heerlijkheden die de naam (al of niet) op verschillende manieren gedragen hebben, vandaar dat hier de achtergronden nog eens op een rijtje worden gezet.

Voor een goed begrip waarvoor de namen Boekhorst en Noordwijk werden gebruikt is het goed om nog eens naar het begin terug te gaan. Nadat in 1231 de twee nederzettingen *Noirtich* en *Noirtich inden Houte* – dus Noordwijk en Noordwijkerhout – in het oude Northgo onder verschillende ambachtsheren gekomen waren verkrijgt Boudewijn van Noordwijk, een zoon van de ambachtsheer van Noordwijkerhout, in 1272 het land dat *gemeenlijk Bouchorst wordt genoemd*, gelegen bij *Nortteke*, maar in werkelijkheid in het ambacht van Noordwijkerhout.

Boudewijn en zijn leenopvolgers woonden in deze bosrijke omgeving in een kasteel, dat naar het gebied *Huys te Boekhorst* werd genoemd, en zijn nageslacht ging de naam *Van de Boekhorst* voeren. De verschillende manieren waarop je namen kon schrijven in een tijd zonder spellingsvoorschriften laten we verder maar even buiten beschouwing. De Van de Boekhorsten namen het wapen van de Van Noordwijks (een zwarte klimmende leeuw op een zilver veld) over en voegden daar de rode tong en nagels aan toe.

Nogal verwarrend wordt tezelfdertijd de ambachtsheer van Noordwijkerhout nog *Van Noordwijk* genoemd, en die van Noordwijk *Van Velsen* – terwijl deze ook ambachtsheer van Beverwijk was.

De “echte” Van Noordwijks waren al uitgestorven toen één van Boudewijns nazaten, Jan van de Boekhorst (Florisz.), getrouwd met zijn achternichte Hendrika van de Boekhorst, in de 15e eeuw weer *Van Noordwijk* aan zijn naam toevoegde, mogelijk om zich te onderscheiden van zijn gelijknamige schoonvader en zwagers. De vader van Hendrika, Jan van de Boekhorst (Jansz.), was eerder met Offem en de hoge rechten over Noordwijkerhout beleend, en verkreeg in 1439 ook de lage rechten over Noordwijk. Hij had uit twee huwelijken drie zonen die Jan heetten, waarvan er één zich Jan

van Noordwijk noemde nadat hij ambachtsheer van Noordwijk geworden was. Van Noordwijkerhout had hij toen de hoge rechten, daarom treffen we hem aan als *Jan van Noordwijk, heer van Noordwijkerhout*.

Deze Jan, die uit drie huwelijken geen wettig nageslacht had maar wel twee bastaardzonen verwekte die ook Jan heetten, hechtte zoveel waarde aan de naam Van de Boekhorst dat hij de bijzondere bepaling in zijn testament liet opnemen dat Jan van Vliet, kleinzoon van zijn zuster Hendrika, zich *Jan van de Boekhorst* moest gaan noemen als hij de heerlijkheid van Noordwijk zou erven. Zover is het echter niet gekomen – Noordwijk ging naar Jan van der Does (de vader van de naamgever van de Douzastraat), een andere kleinzoon van Hendrika. Afgezien van het bekleden van het schoutambt door een van de zonen van Jan (genoemd *Jan de bastaard van Noortich*) en Floris als baljuw was rond 1500 daarmee al weer de bestuurlijke rol van de Van de Boekhorsten in Noordwijk uitgespeeld.

Tot in 1620, toen Nicolaes (niet afstammend van de Jannen) enkele jaren de hoge rechten over Noordwijk heeft bezeten. Het was gebruikelijk dat men pas “heer van ....” genoemd werd als het om een hoge heerlijkheid ging en Nicolaes was aldus de eerste en enige Van de Boekhorst die zich zonder voorbehoud *heer van Noordwijk* kon noemen. Zijn vader en zoon heetten Amelis – aan de eerste dankt de Haagse Boekhorststraat zijn naam, met de tweede stierf het geslacht Van de Boekhorst uit.

Bij de belening met het gebied Boekhorst hoorden ook een ambacht in de Kaag, dat in 1429 *de Lage Boekhorst* werd genoemd, een warande aan het einde van Duinschooten en vier stukken land w.o. een hoge en een lage weide. Het Kaagse ambacht moeten we zoeken bij Oud Ade/Zevenhuizen, net onder de Kagerplassen, en de warande (de term betekent een besloten jachtterrein) lag binnen het ambacht Noordwijk, tussen Kraaierslaan en Langevelderlaan.

Verschillende bronnen gaan ervan uit dat Boekhorst (inclusief het ambacht bij de Kaag) een heerlijkheid is geweest met hoge rechtspraak. De naam *Lage Boekhorst* is in dat opzicht verwarrend, en zou in dit geval slaan op de lage ligging ervan dichtbij het Leidsemeer, terwijl het hoofddeel van het gebied, toen nog

met inbegrip van duinterrein, ter onderscheid later wel *Hooge Boekhorst* werd genoemd (horst betekent ook een begroeid, hoger gelegen terrein). Let wel: dat gold voor de *heerlijkheid* (het rechtsgebied), niet het kasteel – dat was gewoon Huys te Boekhorst. In meters is het verschil in hoogteligging (heden ten dage) een meter of vijf – niet spectaculair misschien maar ruim voldoende om in het lage poldertje natte voeten te krijgen. Tezamen hadden de beide Boekhorsten een gouden leeuw op een rood veld als wapen.

In de 17e eeuw raakte voor de Lage Boekhorst de naam *Vrije Boekhorst* in zwang, om te benadrukken dat het om een heerlijkheid met bijzondere belastingregels ging, en in de 18e eeuw is sprake van de *Vrije en Lage Boekhorst*. Holland zat raar in elkaar toen: aan de Lage Boekhorst grensde een wat groter stuk land, de Vrouweven geheten, dat bestuurlijk bij Rijnsburg hoorde en kerkelijk bij Warmond.

Ondanks dat Boekhorst een hoge heerlijkheid was, wordt het niet op overzichtskaarten (met name die van Rijnland) als een afzonderlijk rechtsgebied aangegeven. Dat zal er mee te maken hebben gehad dat Rijnland die kaarten vanuit (water)beheersoogpunt liet maken en daarom alle ambachten weergaf waar het schap mee te maken had. Een piepklein ambachtje als Het Zand onder Katwijk staat er bijvoorbeeld weer wel apart op.

In de tijd dat Boudewijn van Noordwijk Boekhorst in handen kreeg, was er tussen het slot Teylingen en de stad Haarlem een aaneengesloten bosgebied met beuken- en eikenbomen – waar Boekhorst deel van uitmaakte en ook zijn naam aan dankte (net als Noordwijkerhout). Over de afmetingen van de heerlijkheid Boekhorst in dit gebied zijn nogal ver uiteenlopende gegevens en uitgezonderd de Lage Boekhorst weten we dan ook niet precies welk gebied Boekhorst werkelijk inhield. Volgens Van der Aa zou het oorspronkelijke Boekhorst *een groote uitgestrektheid* beslaan, en de ambachten Voorhout, Lisse, Hillegom en Noordwijkerhout hebben omvat. Frappante beschrijving, want dat is precies het Baljuwschap Noordwijkerhout.

Volgens dezelfde bron zou de Hooge Boekhorst een oppervlakte van 250 ha beslaan, en dat is

iets meer dan 10% van de oppervlakte van de huidige gemeente Noordwijkerhout – ook veel maar zeker niet de eerder genoemde grote uitgestrektheid. Het gegeven uit 1475 dat er 7 morgen (ca. 6 ha) land bij Boekhorst hoorde lijkt anderzijds weer erg weinig en is misschien alleen het land dat direct aan het kasteel lag. Het enige waar we ons verder aan kunnen vasthouden is een kaart van Pieter Bruins uit 1587 van *de landen en wildernissen van de Boekhorst onder Noordwijkerhout*, waarop ook een aardige impressie van het kasteeltje, compleet met een slotgracht en een poortgebouw. De bijbehorende landerijen vormen een grillig geheel van weiland, teelland en duinen. Schuin tegenover de ingang en oprijlaan (linksonder op de afbeelding) die uitkwam op de Langeveldlerlaan, ligt nu nog een

Een impressie van het Huys te Boekhorst in 1587 door Pieter Bruins

weggetje met de naam Boekhorsterweg.

Hoe dan ook hadden deze heerlijkheden niets te maken met het kasteel in de Boekhorstpolder in Voorhout. Dat kasteel was wel een tijdlang in handen van de familie Van de Boekhorst (vanaf de grootvader van de eerder genoemde Hendrika, en vandaar ook de naam van de polder), maar heette *Boekenburg*. Al bij een belening ervan in 1396 wordt het zo genoemd, en in een veel latere belening van 1663 nog steeds, zoals ook op een gravure van de ruïne ervan uit 1739.

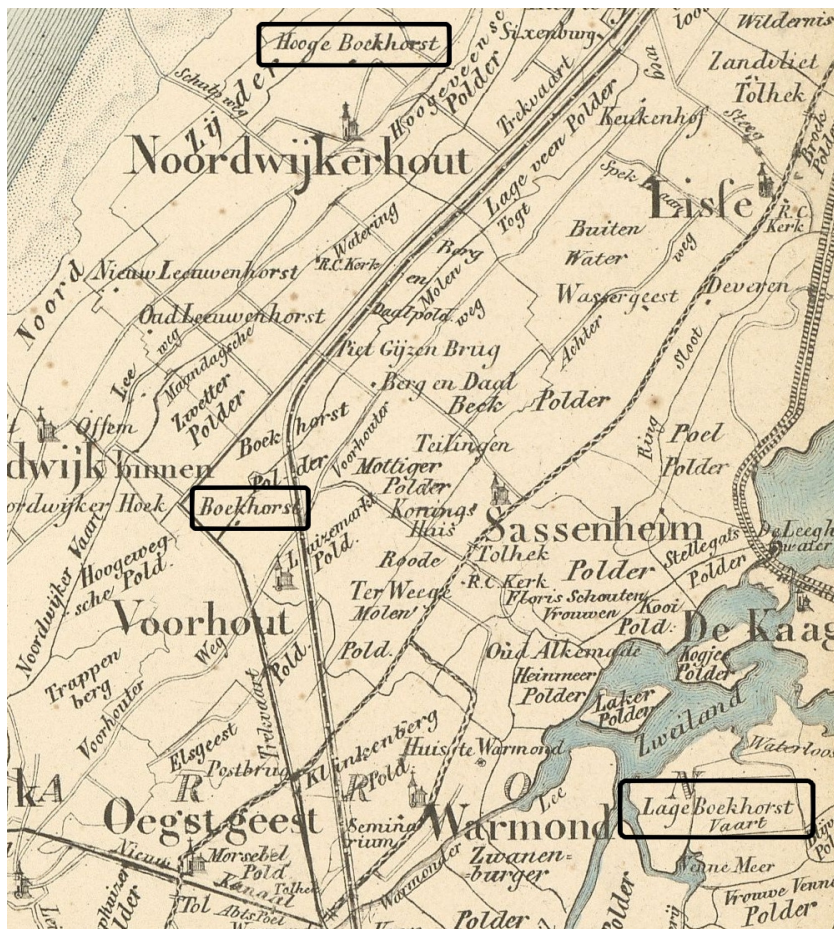
Van 1610-1615 vervaardigden vader en zoon Van Berckenrode manuscriptkaarten van alle ambachten binnen het Hoogheemraadschap van Rijnland. Op die van het ambacht Voorhout staat bij dit kasteel *Bouckhorst* vermeld. Maar, op de op basis van deze kaarten gemaakte kopergravures die een erg fraaie overzichtskaart

van Rijnland vormen (*Seer perfect op de maet geteekent*), hebben ze die fout hersteld en er *Bouckeborch* van gemaakt. Hun beroemde collega's de gebroeders Blaeu maakten er in hun prachtige *Toonneel des Aerdrycx oft Nieuwe Atlas* (ca. 1648-1658) *Boeckhorstburch* van, maar op Rijnlandse kaarten van 1647, 1687 en 1742 wordt het weer netjes *Bouckenburch* genoemd.

Mogelijk daardoor in verwarring geraakt (de kaartenmakers bedachten het natuurlijk ook niet steeds zelf opnieuw) stond de naam Boekhorst in de 19e eeuw bij Voorhout opnieuw op een kaart – terwijl nota bene het kasteel, dat nooit een afzonderlijke heerlijkheid vormde en bestuurlijk altijd onder Voorhout heeft geressorteed, allang verdwenen was. In de 19e eeuw is in de directe omgeving nog een boerderij *Groot Boekhorst* gebouwd, maar ook deze heeft alweer plaats gemaakt voor woningbouw. Een *Klein Boekhorst* is daar ook, maar ligt wat verder weg. Ten slotte herinnert ook nog een van de oudere straten van Voorhout, de Boekhorstlaan, aan de familie Van de Boekhorst.

We zagen dat de geslachten Van Noordwijk en Van de Boekhorst uitstierven maar hoe is het nu verder afgelopen met de kastelen en de heerlijkheden. Het Huys te Boekhorst is in 1785 als ruïne verkocht en niet meer hersteld. In 1840 was er niets meer over dan een kelder, een poort en een stuk muur. Boekenburg was al eerder verdwenen: dat was in 1738 al een ruïne bestaande uit alleen een ringmuur en een kelder, welke resten in het begin van de 19e eeuw ook geheel verdwenen waren. Overigens zijn er bronnen die zeggen dat Boekenburg al in 1483 verwoest is en dat er daarna een eenvoudiger huis voor in de plaats kwam. In elk geval is er nog een akte van belening bekend van *het huis Boekenburg* uit 1663. In de omgeving van de lage Boekhorst, in Oud Ade, zijn nog de Boekhorstvaart en de Boekhorsterweg, alwaar ook het voormalige rechthuis van de Vrije en Lage Boekhorst nog als Rijksmonument aanwezig is.

Het lot van de heerlijkheden is duidelijker. Na de Bataafse Omwenteling van 1795 ging in de Republiek het hele stelsel van bestuur en rechtspraak op de schop. Van alles werd er afgeschaft: de adelstand, de meeste heerlijke rechten en daarmee ook de ambachten; en er werden de begrippen *municipaliteit* en *gemeente* geïntroduceerd, welke bestuursvormen een aantal taken van de ambachten en steden zouden moeten overnemen. Maar al vrij snel werden de municipaliteiten en de Bataafse Republiek weer opgedoekt, zag het *Koninkrijk Holland* (ja, met een g) het licht en werd ook dat weer afgeschaft, en kwam uiteindelijk na nog enkele wijzigingen in 1815 het *Koninkrijk der Nederlanden* tot stand. Een compleet bestuurlijk systeem, hoe gebrekkig het in de 18e eeuw ook geworden was, in één keer afschaffen zonder dat je er van tevoren een nieuw voor bedacht hebt bleek toch niet zo'n goed idee dus ondertussen waren ook ambachten weer in ere hersteld, evenals een aantal heerlijke rechten.

Drie Boekhorsten op één kaart uit 1848

Door al deze bestuurlijke wijzigingen duurde het tot medio 1811 dat de gemeenten een vastomlijnde rol in het openbaar bestuur kregen en een eerste systematische indeling van gemeenten gestalte kreeg. Van een wettelijk vastgestelde naam van gemeenten was geen sprake, vandaar dat je ook verschillende schrijfwijzen kan aantreffen. Prachtige lange namen waren het soms, zeker wanneer verschillende heerlijkheden deel uitmaakten van de nieuwe gemeenten. Zo ontstond *Noordwijkerhout*, (*de*) *Zilk en de Hooge Boekhorst* waaruit dus in elk geval blijkt wat er met het grootste deel van Boekhorst is gebeurd – bestuurlijk is dat (het ligt voor de hand) onder Noordwijkerhout gaan vallen.

Maar, bedacht men al snel en minder logisch, er was nóg een Boekhorst. Dat werd als *Vrije en Lage Boekhorst* op 01-01-1812 toen ook maar aan de gemeente Noordwijkerhout toegevoegd. Alle historie ten spijt was dat uit bestuurlijk oogpunt bepaald een slechte constructie: een gemeente met op goed 10km afstand nog een poldertje dat er een beetje bijhing. Op 01-04-1817, in de periode dat de Franse indeling weer volledig werd herzien en er tientallen gemeentes bijkwamen, werd het dan ook van Noordwijkerhout afgesplitst en ging het de zelfstandige gemeente *Vrije en Lage Boekhorst* vormen. Een besluit dat niet veel minder onlogisch was want het ging om een gemeente bestaande uit wel zes huizen en een oppervlakte die maar weinig groter was dan de wijk Vinkeveld. Toch heeft die gemeente, voor wat het waard is, bijna 40 jaar zijn zelfstandigheid weten te bewaren, totdat op 15-08-1855 het enige logische besluit volgde om de Vrije en Lage Boekhorst, toen 53 inwoners tellend, bij de gemeente Alkemade te voegen. Per 01-01-2009 is die gemeente samen met Jacobswoude *Kaag en Braassem* gaan vormen. Op een vergelijkbare manier als Noordwijkerhout ontstond de gemeente Noordwijk: de lange naam was *Beide (de) Noordwijken, Langeveld en Offem*. In 1816 werd aan de gemeente het oude wapen van het geslacht Van Noordwijk toegekend – maar of het ambacht dat wapen ook altijd gebruikt valt te betwijfe-

len. De heerlijkheid Noordwijk heeft volgens Van der Aa namelijk een wapen dat een combinatie is van dat van Van Noordwijk en Van der Does.

Op dit punt ook nog even aandacht voor de vierde Noordwijkse heerlijkheid, Ter Lucht. Die lijkt toen al in de vergetelheid geraakt want wordt niet meer genoemd. Nu stelde dat gebied ook erg weinig voor want het ging alleen om de Luchterduinen waar niemand woonde of werkte. Maar ook in de gemeente Tempel woonde niemand en dat is in dezelfde periode als de Vrije en Lage Boekhorst ook een zelfstandige gemeente geweest.

Verder is nog van belang dat de heerlijkheid Offem in 1661 *niet* in Noordwijk is opgegaan – het had vanaf dat jaar weliswaar dezelfde heer als Noordwijk maar bleef als heerlijkheid wel bestaan. In de dagelijkse praktijk merkte je daar natuurlijk niets van, maar Offem had net zo gemakkelijk na 1661 weer apart verkocht kunnen worden. Het is trouwens opvallend dat nog in 1740 een kaart verscheen waarop Offem apart ingekleurd staat vermeld, waar dat in de eeuw daarvoor juist niet zo was.

En voor alle duidelijkheid: als we het over het huidige *landgoed* Offem hebben, dan gaat het over een ander gebied dan de *heerlijkheid* Offem (zie Blauwdotter 146 p.19) – en dat wetende zien we dat er ook een stuk van de wijk Boekhorst in Offem ligt.

Voorbijgaand aan het gehucht Boekhorst in Friesland en het landhuis Boekhorst in Gelderland zijn we via Boekhorst in Noordwijkerhout, Boekhorst in Voorhout en Boekhorst in Alkemade weer terug bij de Noortukse wijk Boekhorst. Gelegen in de gemeente Noordwijk, in de heerlijkheden Noordwijk en Offem, in de polder Suijtbroeck, maar zeker niet in het aloude bosgebied waar het geslacht Van de Boekhorst zijn naam aan ontleende. Dus blijven we met de vraag zitten waaróm de wijk nu eigenlijk Boekhorst heet. Ook de gemeente had het antwoord niet paraat en verwees me naar... de Blauwdotter nr. 149. De cirkel is rond.

Bronnen: Van der Aa, Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden; Kloos, Noordwijk in de loop der eeuwen; Van de Meer/Boonstra, Repertorium van Nederlandse Gemeenten 1812-2006; Fockema Andreae/Renaud/Pelinck, Kastelen, Ridderhofsteden en Buitenplaatsen in Rijnland; Van Lit, Kastelen en Buitenplaatsen in Rijnland; Ten Houte/Van der Burg, Heerlijkheden in Nederland; Janse, Ridderschap in Holland; Beeldbanken Nationaal Archief en Hoogheemraadschap van Rijnland.

Versie 15-06-2009